

**ВНЕСОК ФУНДАТОРІВ ВІТЧИЗНЯНОЇ МЕДИЧНОЇ Й
ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ОСВІТИ У ДІЯЛЬНІСТЬ ХАРКІВСЬКОГО
ТОВАРИСТВА ПОШИРЕННЯ В НАРОДІ ГРАМОТНОСТІ**

© Лутаєва Т. В., 2017
<http://orcid.org/0000-0002-5825-560X>
<https://doi.org/10.5281/zenodo.843473>

У статті на основі аналізу історико-педагогічних джерел проаналізовано роль науковців-медиків та природодослідників Слобожанщини імперської доби – фундаторів вітчизняної медичної й фармацевтичної освіти – в діяльності Харківського товариства поширення в народі грамотності. Доведено значущість внеску учених у вироблення організаційних засад функціонування установи, окреслення основних напрямків діяльності Товариства на ниві освіти дітей шкільного віку та освіти дорослих. Акцентовано увагу на тому, що науковці-медики та природодослідники Слобожанщини ініціювали заснування культурно-освітніх закладів (народних шкіл, бібліотек-читалень, Народного будинку, музеїв); відстоювали необхідність видавництва для народу книг українською мовою; популяризували наукові знання засобом участі в публікаціях «Народної енциклопедії», публічних лекціях, з'їзді розумних розваг; здійснювали підтримку роботи установи засобом благодійництва. Зазначено, що вченими був зроблений внесок у розробку теоретико-методологічного підґрунтя педології як універсальної науки про дитину, проведена значна експериментальна, практична робота, пов'язана з вивченням особистості дитини в літніх дитячих колоніях на базі товариства.

Ключові слова: *фундатори вітчизняної медичної й фармацевтичної освіти, Харківський університет, Харківське товариство поширення в народі грамотності, Народний будинок, народна освіта, учений.*

Лутаєва Т. В. Вклад основателей отечественного медицинского и фармацевтического образования в деятельность Харьковского общества распространения в народе грамотности.

В статье на основе анализа историко-педагогических источников проанализирована роль ученых-медиков и естествоиспытателей Слобожанщины имперской эпохи – основателей отечественного медицинского и фармацевтического образования – в деятельность Харьковского общества распространения в народе грамотности. Доказана значимость вклада ученых в выработку организационных основ функционирования учреждения, определение основных направлений деятельности Общества на поприще образования детей школьного возраста и образования взрослых.

Акцентировано внимание на том, что ученые-медики и естествоиспытатели Слобожанщины инициировали основание культурно-образовательных учреждений (народных школ, библиотек читален, Народного дома, музеев) отстаивали необходимость издательства для народа книг на украинском языке; популяризировали научные знания средством участия в публикациях «Народной энциклопедии», публичных лекциях, съезде разумных развлечений; осуществляли поддержку работы учреждения посредством благотворительности. Отмечено, что учеными был сделан вклад в разработку теоретико-методологической основы педологии как универсальной науки о ребенке, проведена значительная экспериментальная, практическая работа, связанная с изучением личности ребенка в летних детских колониях общества.

Ключевые слова: *основатели отечественного медицинского и фармацевтического образования, Харьковский университет, Харьковское общество распространения в народе грамотности, Народный дом, народное образование, ученый.*

Lutaieva T. The contribution of the founders of the national Medical and Pharmaceutical education to the activities of the Kharkiv Society of Spread of Literacy among People.

In the article it was investigated the role of Slobozhanshchina scientists of Imperial era – the founders of the national Medical and Pharmaceutical Education – in Kharkiv Society of Spread of Literacy among People. To implement the task we used general scientific, biographical, chronological research methods. The study was carried out by analyzing historical and educational sources. The author emphasized the role of most active scientists who took part in the organization and implementation of the different activities of the Kharkiv Society of Spread of Literacy among People (M. Beketov, V. Danilevskiy, P. Stepanov, V. Favre, V. Arnoldi and others). It was proved that the contribution of scientists to developing of Society organizational rules, outlining its main activities in the field of children education and adult education was important. It was noted that the scholars activities in guiding the work of the Society can be described as innovative. The author determined the contribution of Slobozhanshchina scientists to the establishment of Society cultural and educational institutions (public schools, libraries, reading rooms, the People's House, museums). It was noted that Slobozhanshchina scientists advocated the necessity of publishing books in Ukrainian; made popularization of scientific knowledge by publications of «People's Encyclopedia», public lectures, Congress of intelligent entertainment. It was proved that Slobozhanshchina scientists supported the work of Society through charity. It was noted that Slobozhanshchina scientists had made contributions to the development of theoretical and methodological foundations of Pedology as a universal science of child. It was accented attention that the Kharkiv medical scientists worked in the Health committee and Commission of summer colonies. It was proved that in the publications of Slobozhanshchina medical scientists were outlined important results of their research work in summer children's colonies of Society. Further research is

required in the field of investigation of the role of the founders of Medical and Pharmaceutical Education in the organization of women education.

Key words: *founders of Medical and Pharmacological education, Kharkiv University, Kharkiv Society of Spread of Literacy among People, People's House, public education, scientist.*

Постановка проблеми. За Законом України «Про вищу освіту» (ст. 26) поширення знань серед населення, підвищення освітнього і культурного рівня громадян визнано як важливе завдання вітчизняного вишу [24]. Викладачі сучасних вищих медичних та фармацевтичних навчальних закладів, окреслюючи стратегії власної науково-педагогічної діяльності, наслідують ідеали фундаторів вітчизняної медичної й фармацевтичної освіти. У зв'язку з цим актуалізується необхідність дослідження внеску науковців-медиків та природодослідників Слобожанщини імперської доби у становлення та розвиток вітчизняних громадсько-освітніх організацій, зокрема Харківського товариства поширення в народі грамотності як місцевого культурного осередку.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз історичної, педагогічної літератури показав, що вітчизняні дослідники вивчали певні аспекти роботи Харківського товариства поширення в народі грамотності (ХТГ, Товариство грамотності, Товариство). Так, культурно-освітня робота Товариства розкрита у працях Т. Коломієць А. Ткачук та ін. Роль інтелігенції у позашкільній освітній діяльності Харківського товариства грамотності досліджувалася у роботах С. Лупаренко, В. Пальченкової, О. Пантелей та ін. Проте детально питання внеску фундаторів вітчизняної медичної та фармацевтичної освіти у роботу Товариства поширення в народі грамотності в наукових публікаціях не розглядалось.

Мета статті – визначити і розкрити *роль* науковців-медиків та природодослідників Слобожанщини імперської доби – фундаторів вітчизняної медичної й фармацевтичної освіти – в справі організації діяльності Харківського товариства поширення в народі грамотності.

Методи дослідження. *Основними* методами дослідження були обрані: загальнотеоретичні, біографічний, хронологічний; аналіз історико-педагогічних джерел.

Виклад основного матеріалу. У другій половині XIX ст. – на початку XX ст. представники харківської наукової корпорації, що заклали засади

вітчизняної медичної та фармацевтичної освіти, зробили внесок у розвиток народної освіти, сприяючи становленню та розвитку громадських культурно-освітніх товариств. Найвідомішим з таких товариств було Харківське товариство поширення в народі грамотності. Товариство грамотності існувало досить довгий період часу: з 24 березня 1869 р., коли був затверджений його статут міністерством внутрішніх справ [15, с. 24-26], до 1920 року. Серед осіб, що у різний час очолювали правління ХТГ, три мали безпосереднє відношення до становлення й розвитку медико-фармацевтичної освіти в Харкові. Цими особами були: Микола Миколайович Бекетов (перший голова правління Товариства грамотності, яке очолював з 1869 по 1877 рр.), Василь Якович Данилевський (очолював правління Товариства з 1900 по 1904 рр.) та Павло Тихонович Степанов (очолював правління Товариства з 1906 по 1908 рр.) [16, с. 77].

Метою товариства грамотності за статутом 1869 р., виробленого за участі М. Бекетова, було «посильне розповсюдження грамотності і початкових корисних знань в рамках, дозволених урядом» [15, с. 26]. У статуті товариства 1911 р., у виробленні якого приймав активну участь В. Данилевський, мета діяльності була окреслена так: «посильне розповсюдження грамотності і корисних для народу теоретичних та прикладних знань та сприяння поширенню народної освіти у межах Харківської губернії» [6]. Отже основні напрямки різнопланової діяльності Товариства були незмінними й охоплювали шкільну й позашкільну народну освіту протягом періоду його існування.

Для здійснення діяльності Товариства за означеними напрямками були створені комітети й комісії: довідково-педагогічний комітет і музей наочних приладь, шкільний педагогічний комітет, Санітарний комітет, Санітарний комітет і комісія літніх колоній, комісія народних читань, бібліотечний комітет, видавничий комітет, комітет з управління Народним будинком, комісія «розумних розваг» [16, с. 77].

Фундатор Харківської фізико-хімічної школи М. Бекетов, який з 1855 по 1887 рр. працював в Харківському університеті й викладав органічну та неорганічну хімію майбутнім фахівцям галузі охорони здоров'я, разом з іншими засновниками ХТГ проводив активну діяльність на ниві народної освіти. Зазначимо, що М. Бекетов став одним з засновників Товариства грамотності, приймав участь у складенні статуту товариства в 1861 р.

За даними архівних матеріалів, перші засновники Товариства, зібравшись в хімічній аудиторії Харківського університету, вирішили діяти деякою мірою «нелегально» до офіційного затвердження статуту [7].

Закладаючи підґрунтя практичної діяльності Харківського товариства поширення у народі грамотності, М. Бекетов став ініціатором заснування школи-інтернату з українською мовою навчання. Школа, що отримала ім'я вченого і називалася Бекетівською, мала готувати сільських учителів. Навчалися в ній селяни приміських районів Харкова. Через декілька років школа стала урядовою, була переведена до Белгорода й стала називатися Белгородською вчительською семінарією [15, с. 25]. На нашу думку, ініціатива М. Бекетова щодо заснування подібної установи є виявом педагогічного новаторства.

Ставши головою правління офіційно визнаного Товариства грамотності, М. Бекетов з метою планування роботи установи, склав записку «О программе и круге деятельности Общества на первое время». Учений пропонував склад для продажу книг, скласти проект вчительської семінарії та вивчати школи, обмежуючи свою діяльність на початку функціонування товариства Харковом та Харківською губернією [7, арк. 19]. Під час головування М. Бекетова правління Харківського товариства грамотності розпочало жваву діяльність щодо створення власних недільних шкіл. Жіноча недільна школа розпочала свою роботу у 1869 році, а чоловіча – у 1870 р. [15, с. 69]. З ініціативи М. Бекетова правління Товариства грамотності узяло найактивнішу участь в організаційних процесах щодо відкриття міських щоденних початкових шкіл, зокрема елементарної єврейської школи для найбільш бідніших єврейських дітей. У грудні 1872 р. школа розпочала свою роботу. Згодом установа отримала назву другої міської щоденної початкової «російсько-єврейської» школи ім. М. Бекетова [15, с. 41-44].

З плином часу боротьба Товариства грамотності з неписьменністю набула більшого розмаху. Узагалі на базі ХТГ у Харкові було відкрито декілька народних, жіночу, ремісничу, декоративно-малювальну і чотири недільних школи [17]. Під керівництвом товариства подібні заклади освіти відкривалися у його повітових відділеннях.

У 1871 році за сприяння М. Бекетова було відкрито безплатні народні бібліотеки у Харківському повіті (с. Липці, с. Мерефа, с. Нова Водолага,

с. Пісочин) [15, с. 100]. Хоча робота бібліотек перервалася, досвід налагодження бібліотечної справи, накопичений правлінням Товариства за головування М. Бекетова, був використаний у 90-і роки XIX ст. Сам М. Бекетов у 1878 р., вже як почесний член Товариства грамотності, взявся організувати публічні читання на користь даної установи [7, арк. 19].

Узагалі, про роль М. Бекетова у діяльності ХТГ влучно висловився відомий хімік І. Осипов. У ювілейному виданні фізико-математичного факультету Харківського університету він писав, що ім'я вченого вписано великими літерами у списку засновників Харківського товариства грамотності й по праву включено до кола його почесних членів. Товариство було охарактеризоване як прекрасне за ідеями та корисне за цілями [30, с. 103-111]. Не випадково під час святкування двадцять п'ятої річниці з дня заснування товариства пролунало побажання, щоб девізом установи назавжди залишилися слова, що склалися під впливом євангельського вчення: «Приходите ко мне все темные и обездоленные, но ищущие знания и истины, и я не отрину Вас, но дам каждому из вас хоть малый свечок для исправления и направления путей скорбной жизни вашей» [29].

Наприкінці XIX ст. при ХТГ розпочали своє успішне функціонування безкоштовні народні бібліотеки-читальні, багато в чому завдячуючи активній діяльності професора В. Данилевського. Учений очолив комітет ХТГ по створенню сільських бібліотек у Харківській губернії [1, с. 760]. Надалі він усіляко намагався підтримати розпочату справу фінансово. Особисто ним були пожертвовані на рахунок утвореного комітету 202 руб., отримані в якості гонорару від публічних лекцій, прочитаних в квітні 1894 р. [15, с. 101].

Установлено, що під керівництвом голів бібліотечного комітету, серед яких були й такі відомі учені як В. Данилевський, І. Осипов, Г. Лагермарк, створювалася та розвивалася мережа харківських міських безкоштовних бібліотек та читалень Товариства. В. Данилевський очолив комітет по влаштуванню народної бібліотеки в Харкові, що була відкрита 1 грудня 1891 р. й надалі успішно функціонувала, отримавши у 1902 р. ім'я російського поета М. Некрасова. У 1902 р. у читальні було організовано абонемент й був розпочатий продаж дешевих книг. Комітетом першої бібліотеки-читальні були відкриті філіали в інших частинах міста, які пізніше почали діяти як самостійні бібліотеки [1, с. 760].

В якості голови правління Товариства грамотності, В. Данилевський звертався до губернатора Харківської губернії з проханням дозволити улаштування благодійних культурних заходів на користь народних бібліотек-читалень. Архівні документи початку ХХ ст. свідчать про отримання дозволу на проведення низки таких заходів, зокрема: музично-літературного й танцювального вечора на користь першої безплатної народної читальні, літературно-музичного вечора для дорослих під назвою «Світ та морок» на користь другої безплатної народної читальні-бібліотеки, дитячого літературно-музичного вечора з танцями на користь третьої та четвертої народних читалень товариства у приміщенні харківської громадської бібліотеки [4, арк. 86, 256, 274].

У 1901 р. правління ХТГ, за головування В. Данилевського, зверталось до попечителя Харківського навчального округу з проханням клопотати перед Міністерством народної освіти відносно книг, що видавалися для народу. У клопотанні йшлося про те, щоб «малоросійська» мова книг не була перепорою для поповнення фондів читалень, бібліотек, шкіл товариства. На жаль, ця пропозиція не отримала позитивного відгуку [5, арк. 5-9]. На той час урядом не дозволялося друкувати переклади з російської на українську мову; видавати українською мовою науково-популярні брошури з медицини, сільського господарства тощо [12; 23].

У грудні 1906 р. на засіданні шкільного педагогічного комітету професор В. Данилевський виступив з пропозицією розпочати підготовку видання «Народной энциклопедии научных и прикладных знаний», адресованої дорослому читачеві. Шкільний комітет, підтримавши дану пропозицію, на засіданнях під керівництвом В. Арнольдї обговорював організаційні питання видавництва. У 1910-1912 рр. було здійснено публікацію народної енциклопедії (обсяг: 450 др. арк.) [15, с. 121]. Народна енциклопедія була аналогом знаменитої французької «Енциклопедії», хоч її суспільна роль і була незмірно скромнішою на зламі вітчизняної історії.

Науковий пошук свідчить, що серед укладачів окремих томів видання та авторів нарисів були харківські науковці-медики (В. Данилевський, С. Бокаріус, Є. Браунштейн, К. Георгієвський, В. Фавр, С. Ігумнов) та природодослідники (В. Арнольдї, А. Краснов, О. Нікольський) [13, с. 193; 20; 21]. В. Данилевський здійснював загальне керівництво виданням й був автором загальної передмови до нього. Видання було засобом консолідації

представників різних наукових шкіл, зокрема й фундаторів медичної й фармацевтичної освіти на ниві просвітництва. Редакційна комісія видання визнала необхідним приділити увагу на сторінках народної енциклопедії висвітленню проблем педагогіки, народної освіти, шкільної гігієни [17].

Розуміння В. Данилевським особливостей культурно-освітнього процесу в країні зумовило його діяльну допомогу в заснуванні Товариством грамотності Народного будинку. Народні будинки організовувалися для масової позашкільної роботи з широкими верствами населення. На загальних зборах членів ХТГ, 25 жовтня 1898 р., професор В. Данилевський прочитав доповідь про суспільно-виховне значення народних будинків й запропонував скласти посібник для їх організаторів. Доповідь В. Данилевського була надрукована окремим виданням і гроші, що надійшли від продажу, були направлені на будівництво Народного будинку в Харкові [18]. У періодичних виданнях досліджуваного було зроблено акцент на виховному значенні Народного будинку, що «відкриває свої двері для того, щоб популярно викладеними науковими свідченнями викликати в народі добрий настрій і більш свідоме ставлення до своєї праці» (пер. автора). Був зроблений наголос на тому, що Народний будинок покликаний стояти на сторожі духовної гігієни народу відповідно до девізу «облагорожение народного духа, поднятие народного образования и улучшение взаимных человеческих отношений» [19]. Отже засновниками закладу гарантувався просвітницький напрямок його діяльності. Надалі лекції науково-популярного характеру були прочитані на базі закладу, що відкрився 2 лютого 1903 р., ученими В. Данилевським, П. Прокопенком, М. Светухіним, А. Красновим. Народний будинок по праву був визнаний сучасниками одним з найкращих як в Російській імперії, так і за кордоном [13; 16].

Наприкінці 70-х – на початку 90-х років XIX ст. професор В. Данилевський виступав за відкриття при Харківському товаристві грамотності «педагогічного» або «музею наочних приладь» у 1877 р. [15, с. 82]. Засобом діяльності музею передбачалося дати можливість учням народних шкіл одержати не лише теоретичні, а й прикладні знання. Однак клопотання правління Товариства до місцевої адміністрації про затвердження положення про музей наочних посібників залишилося без відповіді. Утілення в життя знайшла пропозиція професора П. Степанова, яка передбачала об'єднання довідково-педагогічного комітету товариства із педагогічним музеєм [15, с. 83].

П. Степанов мав значний досвід науково-педагогічної роботи. У 60-80-і роки XIX ст. він викладав мінералогію, зоологію, порівняльну анатомію студентам-медикам, виконував обов'язки декана фізико-математичного факультету Харківського університету (1887-1890). Займаючи посаду директора Харківської Другої чоловічої гімназії (1900-1904), він зберігав звання позаштатного заслуженого професора Харківського університету [30, с. 160-162]. Без сумніву, П. Степанов був обізнаний з особливостями функціонування музеїв медичного та фізико-математичного факультетів Харківського університету, які організовувались як навчально-допоміжні установи університету й виконували освітньо-виховну функцію, зокрема при навчанні студентів-медиків та фармацевтів. Досвід вченого був корисним при улаштуванні музею наочних приладь при ХТГ. Музей наочних приладь, або як його іменували офіційно «Народний Загальноосвітній Музей Харківського товариства грамотності» був відкритий 28 листопада 1902 р. у приміщенні другої щоденної школи Товариства грамотності [8].

Представники харківської наукової медичної корпорації прийняли активну участь у роботі санітарного та шкільного педагогічного комітетів, що почали свою діяльність у 90-і роки XIX ст. Установлено, що за участі відомого спеціаліста у галузі санітарно-гігієнічної справи, В. Фавра, санітарним комітетом розроблялися інструкції для шкільних лікарів, програми обстеження санітарного стану шкіл та учнів [17].

За участі науковців Харківського університету санітарний комітет втілював у життя ідею влаштування літніх колоній для учнів шкіл Товариства. Для керівництва справою організації колоній було створено комісію літніх колоній при санітарному комітеті. Вивчення даних періодичних видань досліджуваного періоду дозволяє встановити, що на початку XX ст. діяли окремі літні дитячі колонії для хлопчиків та дівчаток, що були засновані Товариством у Солоніцівці та Жихорі [22]. У 1903 р. колонії для хлопчиків та дівчаток були об'єднані та розміщені у селищі Ракитному Валківського повіту Харківської губернії [11]. Вважаємо за необхідне акцентувати увагу на тому, що до роботи з колоністами залучалися харківські науковці-медики, які входили до складу санітарного комітету і комісії літніх колоній [9; 22].

Дитячі колонії починали функціонувати 1 червня та приймали переважно учнів шкіл Харківського товариства грамотності. За даними науковця-медика

П. Емінета, лікаря дитячих літніх колоній при ХТГ, у 1903 р. кількість колоністів вже сягала 200 осіб [31]. У публікаціях газети «Южный край» знаходимо повідомлення про те, що колонії працювали у дві зміни. Кожна зміна тривала шість тижнів [27]. Усього протягом періоду існування колоній Харківського товариства грамотності в них відпочило більше 2 тисяч дітей [15, с. 92], чим, без сумніву, можна завдячувати й старанням харківських науковців-медиків та природодослідників.

Науковці-медики та природодослідники Слобожанщини приймали участь у поповненні фонду літніх дитячих колоній, на утримання яких жодної копійки не надходило від адміністрації та земства. Установлено, що у 1901 році, під час головування В. Данилевського, правлінням Товариства в Харкові організовувалося дитяче гуляння на природі під назвою «У гостях у японців» [2] на користь літніх дитячих колоній. У періодичній пресі повідомлялося, що на улаштування дитячих колоній під опікою Товариства професор Харківського університету І. Оршанський жертвував доходи від своїх публічних лекцій [25], а Харківське Медичне товариство у 1910 р. надіслало допомогу у розмірі 300 руб. [15, с. 90].

З метою оздоровлення та загартування організму колоністів науковці-медики сприяли оснащенню двірської території колоній гімнастичними снарядами (трапеція, кільця, паралелі, мішечки з піском для ручних вправ, пристосування для перестрибування). Дітей залучали до екскурсій, прогулянок садами, плавання в купальнях [22].

У звітних документах Харківського університету, Харківського Товариства грамотності містяться матеріали діагностики психофізичного типу та соматоантропоцентричного виміру дітей, що здійснював на базі літніх дитячих колоній ХТГ науковець-медик П. Емінет. Аналіз проведеного дослідження мав служити розробці методики гігієни; медично-профілактичному оздоровленню школярів, міг бути корисним для консультацій батьків, просвітницької роботи. Проведена наукова робота поглиблювала знання про особистість дитини, закономірності її розвитку й виховання. На той час подібні дослідження розглядалися як основа ефективної організації педагогічного процесу, що включає не тільки пізнання дитини, але й її цілеспрямовані зміни. До речі, П. Емінет визнавав роль свого наукового

наставника, професора В. Троїцького, в прищеплені любові та формуванні в ньому наукового інтересу до справи фізичного виховання дитини [31, с. 241].

Науковці-медики та природодослідники Слобожанщини (В. Арнольдї, Є. Браунштейн, В. Данилевський, В. Талієв, С. Ігумнов, А. Рабінович) прийняли участь у кульмінаційній події культурно-освітньої діяльності ХТГ – з'їзді розумних розваг, що відбувся у Харкові (7 – 12 червня 1915 р.). Під терміном «розумні розваги» малася на увазі позашкільна освіта. Виступаючи на з'їзді, В. Данилевський присвятив увагу науковому обґрунтуванню розумних розваг та закликав поширювати серед населення «елементарні правила гігієни душевної діяльності» [3, с. 318]. Учений виступав за формування освітянами серед пересічних громадян діяльного ставлення до життя. Він вважав важливим усвідомлення особистістю того факту, що праця дає душевну насолоду тоді, коли є суспільно корисною, а її результати приносять практичний результат [3, с. 310].

З метою поширення розумних розваг, член Харківського товариства грамотності та Харківського Медичного товариства, лікар Авраам Зіновійович Рабінович виступив на з'їзді з новаторською ідеєю відкриття в Харкові педологічного музею. Музей мав бути створений на зразок західних, що вже існували на початку ХХ ст. У доповіді була дана коротка характеристика педології як універсальної наукової дисципліни, предметом експериментального вивчення якої є вихованець, «дитя» [26, с. 338]. А. Рабінович озвучив ідею об'єднання представників різних наук (медицини, біології, психології, педагогіки, антропології, соціології та ін.), культури, освітян та просто пересічних громадян на базі Педологічного музею.

У доповіді А. Рабіновича була зроблена спроба проаналізувати внесок закордонних та вітчизняних вчених у розвиток педології. У цьому контексті були визначені спеціальні видання, що заслуговували, на думку доповідача, уваги. Поряд з іншими була названа й робота завідуючого кафедри дитячих хвороб Харківського університету (1902-1918), професора В. Троїцького – «О гигиене детского возраста» [26, с. 341]. Важливо акцентувати увагу на тому, що ідея створення Педологічного музею в Харкові була висунута В. Троїцьким на засіданні Товариства дитячих лікарів при Харківському університеті. За свідченням А. Рабіновича, саме організаційна активність науковця спонукала доповідача озвучити цю ідею на з'їзді [26, с. 344].

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. В організації та реалізації різнопланових заходів Товариства грамотності слід відмітити значну роль учених, що здійснювали підготовку фахівців галузі охорони здоров'я протягом досліджуваного періоду. Серед них найбільш активними були: М. Бекетов, В. Данилевський, П. Степанов, В. Фавр, В. Арнольд. Активність науковців сприяла виробленню організаційних засад функціонування установи у 60-і роки XIX ст., окресленню напрямків діяльності на ниві освіти дітей шкільного віку та освіти дорослих. Діяльність науковців у спрямуванні роботи Товариства може бути охарактеризована як новаторська, якщо прийняти до уваги, що лише наприкінці XIX ст. гасло загальної початкової освіти набуло широкої популярності в країні та стало центральною програмною вимогою лібералів [28, с. 36].

Залучаючись до роботи Товариства, науковці-медики та природодослідники Слобожанщини ініціювали заснування культурно-освітніх закладів (народних шкіл, бібліотек-читалень, Народного будинку, музеїв); відстоювали необхідність видавництва для народу книг українською мовою; популяризували наукові знання засобом участі в публікаціях «Народної енциклопедії», публічних лекціях, з'їзді розумних розваг; здійснювали підтримку роботи установи засобом благодійництва. В якості членів Товариства науковцями-медиками був зроблений внесок у розробку теоретико-методологічного підґрунтя педології як універсальної науки про дитину, проведена значна експериментальна, практична робота, пов'язана з вивченням особистості дитини в літніх дитячих колоніях. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні ролі фундаторів медичної й фармацевтичної освіти в організації просвіти жінок.

Література

1. Багалей, Д. И. История г. Харькова за 250 лет существования (1655-1905). Историческая монография. В 2 т. Т. 2 (XIX – нач. XX). Репринтное издание / Д. И. Багалей, Д. П. Миллер. – Х. : Харьковская книжная фабрика им. М. В. Фрунзе, 1993. – 976 с.
2. В гостях у японцев // Южный край. – 1901. – 12 мая.
3. Данилевский, В. Я. Разумные развлечения и научное их обоснование / В. Я. Данилевский // Труды созданного Харьковским Обществом грамотности 7-12 июня 1915 г. в г. Харькове Съезда по вопросам организации разумных

развлечений для населения Харьковской губернии, Х. : Тип. М. Х. Сергеева, 1915. В 2 т. – Т. 2. – С. 309-318.

4. Державний архів Харківської області (ДАХО), ф. 3. оп. 283, спр. 140, 371 арк.

5. ДАХО, ф 3, оп 283, спр. 211, 42 арк

6. ДАХО, ф 29, оп 1, спр. 277, 75 арк.

7. ДАХО, ф. 200, оп 1, спр. 260, 30 арк.

8. ДАХО, ф. 200, оп 1, спр. 396, 15 арк.

9. ДАХО Ф 200, оп.1, спр. 286, 54 арк.

10. Десятилетие Народного дома Харьковского общества грамотности 1903-1913 / Харьковское Общество грамотности. Народный дом. – Х. : Типография М. Х. Сергеева; Типо-литография Гальченка, 1913. – 72 с.

11. Заседание комиссии Общества грамотности по устройству школьных летних колоний // Южный край. – 1903. – 23 октября.

12. Заседание членов Общества распространения в народе грамотности // Южный край. – 1901. – 30 апреля.

13. Исторический обзор деятельности Харьковского общества распространения в народе грамотности. 1869-1909. – М. : Тип. Т-ва И. Д. Сытина, 1911. – 264 с.

14. Коломієць, Т. В. Культура Харкова на зламі століть (кінець XIX – початок XX ст.) / Т. В. Коломієць, О. Н. Ярмиш. – Х. : Нац. ун-т внутрішніх справ, 2003. – 256 с.

15. Коломієць, Т. В. Харківське товариство поширення в народі грамотності (1869-1920 рр.) / Т. В. Коломієць. – Х. : Консум, 1998. – 192 с.

16. Лупаренко, С. Є. Позашкільна освітньо-виховна діяльність Харківського товариства поширення в народі грамотності (1869-1920 рр.) / С. Є. Лупаренко // Збірник наукових праць «педагогіка та психологія». – 2014. – Вип. 46. – С. 204-213.

17. Лутаєва, Т. В. Науково-педагогічна та громадсько-просвітницька діяльність Володимира Фавра / Т. В. Лутаєва // Вісник післядипломної освіти : зб. наук. пр. / НАПН України, Ун-т менедж. освіти ; голов. ред. В. В. Олійник ; редкол. : О. Л. Ануфрієва [та ін.]. – К. : АТОПОЛ ГРУП, 2016. – Вип. 2(31). – (Серія «Педагогічні науки»). – С. 73-87.

18. Лутаєва, Т. В. Педагогічні ідеї та діяльність В. Я. Данилевського в контексті організації освіти дорослих / Т. В. Лутаєва // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. пр. / [редкол. Л.Б. Лук'янова (голова) та ін.]; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – К.; Луганськ: Вид-во «НОУЛІДЖ», 2014. – Вип. 1 (8). – С. 229-239.

19. Народная аудитория в Харькове // Южный край. – 1900. – 29 февраля.

20. Народная энциклопедия научных и прикладных знаний / Харьковское о-во распространения в народе грамотности. – М. : Т-во Сытина, 1910. – Т. 2 : Природоведение, 1-й полутом / сост. : В. М. Арнольди и др. – XXX, 368 с. : ил., рис., табл.

21. Народная энциклопедия научных и прикладных знаний / Харьковское о-во распространения в народе грамотности. – М. : Т-во Сытина, 1910. – Т. 5 : Медицина, 2-й полутом / сост. : Н. С. Бокариус, Е. П. Браунштейн, К. Н. Георгиевский. – 788 с. : ил., карты, рис., табл.

22. Открытие детских колоний // Южный край. – 1900. – 27 мая; Отправка детей в колонии // Южный край. – 1900. – 30 мая; Торжество летних колоний для слабых детей // Южный край. – 1900. – 16 июня; Комиссия врачей по устройству летних колоний // Южный край. – 1900. – 10 июня.

23. Пальченкова, В. М. Діяльність української інтелігенції в Харківському товаристві поширення в народі грамотності / В. М. Пальченкова // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя : Просвіта, 1999. – Вип. V. – С. 84–88.

24. Про вищу освіту : закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>

25. Публичная лекция профессора И. Г. Оршанского // Южный край. – 1903. – 13 октября; Лекция профессора И. Г. Оршанского // Южный край. – 1904. – 15 ноября.

26. Рабинович, А. З. Об учреждении в г. Харькове педогогического музея / А. З. Рабинович // Труды созданного Харьковским Обществом грамотности 7-12 июня 1915 г. в г. Харькове Съезда по вопросам организации разумных развлечений для населения Харьковской губернии, Х. : Тип. М. Х. Сергеева, 1915. В 2 т. – Т. 2. – С. 337-351.

27. Соединенное заседание санитарного комитета и комиссии летних колоний // Южный край. – 1903. – 17 апреля.

28. Степанский, А. Д. Общественные организации в России на рубеже XIX-XX веков : пособие по спецкурсу. – М. : МГИАИ, 1982. – 91 с.

29. Торжественное собрание Общества грамотности. 25-летие // Харьковские губернские ведомости. – 1894. – 24 марта.

30. Физико-математический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905) / под. ред. : проф. И. П. Осипова, Д. И. Багалея. Репр. изд. – Х. : Сага, 2008. – Биографический словарь профессоров и преподавателей физико-математического факультета. – С. 103-109.

31. Эминет, П. Материалы к учению о пульсе и кровяном давлении у детей / Эминет П. // Записки Императорского Харьковского университета. – 1908. – кн. 3. – С. 65-112 ; кн 4. – С. 113-242.